

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.62

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2024.8>

В. В. Добровольська
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0002-9304-3792

О. Р. Гофман
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0002-3034-6550

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена поняттю та ознакам альтернативної енергетики як самостійної галузі вітчизняного господарства шляхом виокремлення відповідного правового забезпечення. Нормативне регулювання альтернативної енергетики представляє собою систему нормативно-правових актів різної юридичної сили, яка є складовою господарського законодавства, для якого притаманним є комплексність (змішаний характер від приватно-правових до публічно-правових засад) та специфічність норм. У період воєнної економіки важки часи та стан нестабільності і загрози притаманні для всього національного господарства, але енергетика є ключовим життєво-важливим сектором, а тому її підтримка та належне функціонування повинно стати у пріоритеті сучасного нормативного регулювання.

Господарсько-правове регулювання альтернативної енергетики належним чином забезпечує існування, відновлення, стимулювання, підтримку та належне функціонування в умовах воєнної та повоєнної економіки. Можливо виокремити генерацію електричної, теплової та механічної енергії з альтернативних джерел енергії як різновид господарської діяльності яка представляє собою процес вироблення, споживання, продажу енергії з відновлювальних джерел на засадах конкурентоспроможності, вільного різноманіття, спрощеного порядку легалізації, зокрема: енергія сонячна, вітрова, геотермальна, гідротермальна, аеротермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів, та вторинні енергетичні ресурси, тощо та внести зазначене шляхом змін до ст. 1 Закону України «Про альтернативні джерела енергії».

Самостійність альтернативної енергетики як галузі господарства України, визначають суб'єктно-об'єктні складові, які можливо встановити і дослідити через призму господарсько-правового забезпечення.

Ключові слова: альтернативна енергетика, відновлювальні джерела енергії, суб'єкти господарювання, «зелений тариф», господарське законодавство.

Dobrovol'ska V. V., Hofman O. R. ECONOMIC AND LEGAL ASPECT OF ALTERNATIVE ENERGY IN UKRAINE

The article is devoted to the concept and features of alternative energy as an independent branch of the domestic economy by highlighting the appropriate legal support. Regulatory regulation of alternative energy is a system of regulatory acts of different legal force, which is a component of economic legislation, which is characterized by complexity (mixed nature from private legal to public legal bases) and specificity of norms. In the period of the war economy, difficult times and a state of instability and threats are inherent in the entire national economy, but energy is a key vital sector, and therefore its support and proper functioning should become a priority of modern regulatory regulation.

Economic and legal regulation of alternative energy properly ensures the existence, restoration, stimulation, support and proper functioning in the conditions of the war and post-war economy. It is possible to single out the generation of electric, thermal and mechanical energy from alternative energy sources as a type of economic activity that represents the process of production, consumption, sale of energy from renewable sources on the basis of competitiveness, free diversity, a simplified legalization procedure, in particular: solar, wind, geothermal energy, hydrothermal, aérothermal, wave and tidal energy, hydropower, biomass energy, gas from organic waste, gas from sewage treatment plants, biogas, and secondary energy resources, etc. and to introduce the above by means of changes to Article 1 of the Law of Ukraine «On Alternative Energy Sources».

The independence of alternative energy as a branch of the economy of Ukraine is determined by subject-object components that can be established and investigated through the prism of economic and legal support.

Key words: alternative energy, renewable energy sources, economic entities, «green tariff», economic legislation.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день, в умовах воєнної економіки важливим є підтримка, розвиток та належне функціонування стратегічно-важливої галузі вітчизняного – альтернативної енергетики. Внаслідок військової агресії тільки станом на червень 2022 року вже було виведено з ладу близько 30% сонячної та понад 90% вітрової генерації [1]. Очевидно, що ці показники станом на лютий-березень 2023 року є значно більшими, особливо враховуючи те, що найбільша кількість об'єктів сонячної електрогенерації була сконцентрована на півдні та сході України – регіонах, що на даний час найбільш потерпають від воєнних дій. Згідно даних ДТЕК Донецькі електромережі за підсумками 2021 року в Донецькій області до п'ятірки лідерів із найвищими показниками підключення домашніх сонячних електростанцій до мереж компанії входили: Маріуполь – 127 нових СЕС, загальна кількість – 267; Лиман – 123 нових СЕС, загальна кількість – 187; Мангуш – 102 нових СЕС, загальна кількість – 186; Никольське – 96 нових СЕС, загальна кількість – 169; Слов'янськ – 66 нових СЕС, загальна кількість – 135. Кожен просьюмер в середньому міг забезпечити чистою електрикою до 10 домогосподарств [2]. На думку авторів Кириленко І. Г., Дем'янчук В. В., Андрущенко Б. В., українці якнайшвидше мають усвідомити, що потрібно терміново вирішувати питання енергобезпеки за рахунок власних джерел, через розумне споживання та сувору економію, за рахунок впровадження інноваційних енергоощадних технологій, адже це посилює перспективи України стати потужною, самодостатньою та дійсно незалежною державою [3, с. 66].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Положення щодо визначення та правового забезпечення альтернативної енергетики у цілому та окремих її видів певним чином представлено у науковій літературі. Так, дослідження проблем альтернативної енергетики, займаються як юристи так й економісти, серед яких можливо виділити праці таких вчених як: Б. В. Андрущенко, І. І. Григорецька, В. В. Дем'янчук, А. О. Касич, О. І. Кулик, Є. Ю. Рибнікова, Д. О. Штода та інші. Однак, залишається проблемою, а отже, й актуальним визначення господарсько-правового забезпечення існування, відновлення, стимулювання, підтримки та належного функціонування альтернативної енергетики в умовах воєнної та повоєнної економіки.

Метою статті є виокремлення та аналіз господарсько-правових засад поняття та ознак альтернативної енергетики як самостійної галузі вітчизняного господарства через суб'єктно-об'єктні складові і спеціальне нормативне забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Альтернативна енергетика представляє собою певну самостійну

галузь господарства України, для якої притаманним є суб'єктно-об'єктні складові, які можливо визначити через призму господарсько-правового забезпечення. Насамперед, «економічне зростання значною мірою залежить від рівня розвитку енергетики країни, яка являє собою основу для функціонування всіх секторів економіки, тобто формує чи сприяє формуванню значної частини ВВП, а також для забезпечення потреб населення в енергоресурсах для побутових потреб. Найдієвішими шляхами вирішення цієї проблеми є:

1) підвищення енергоефективності економіки так, щоб за рахунок скорочення кількості спожитої енергії знизити витрати на її придбання;

2) розвиток альтернативних видів енергії, що дасть змогу забезпечити енергетичну незалежність від зовнішніх економічних та політичних чинників» [4, с. 97].

В Законі України «Про альтернативні джерела енергії» альтернативна енергетика визначена як сфера енергетики, що забезпечує вироблення електричної, теплової та механічної енергії з альтернативних джерел енергії. Крім зазначеного законодавчого акту ціла низка актів різної юридичної сили містить положення щодо альтернативної енергетики. Як правило, ці акти входять до системи господарського законодавства та вирізняються спеціально-галузевим характером. Спірною є позиція Л. О. Бондаря, який вважає, що правові норми, які регулюють суспільні відносини у сфері використання альтернативних джерел енергії, сформували новий правовий інститут у складі природоресурсного права [5, с. 340]. Д. Штода виокремлює адміністративно-правовий вплив уповноважених суб'єктів, що здійснюється за допомогою норм адміністративного права та інших адміністративно-правових засобів, орієнтований на цілеспрямовану діяльність із забезпечення публічного інтересу щодо розвитку альтернативної енергетики в Україні, та гарантування кожному реальному дотримання прав щодо виробництва, збереження, транспортування, постачання, передачі і споживання енергії, отриманої з альтернативних джерел, а також належного рівня захисту цих прав у разі їх порушення [6, с. 90]. На думку інших «правові норми, які регулюють суспільні відносини у сфері використання альтернативних джерел енергії, становлять міжгалузевий (комплексний) інститут права, який утворився на перетині енергетичного, екологічного, господарського, адміністративного, цивільного, фінансового, митного та ін. галузей права. Ці норми покликані регулювати суспільні відносини, що виникають між суб'єктами господарювання, а також між державою і юридичними та фізичними особами з приводу виробництва, зберігання, транспортування, постачання, передачі і споживання енергії, виробленої з альтер-

нативних джерел, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної та енергетичної безпеки у сфері альтернативної енергетики» [7, с. 59]. Представляється, що саме використання альтернативних джерел енергії відбувається на господарсько-правових засадах, а саме: комплексність господарського законодавства; наявність суб'єктів господарювання, які виробляють енергію з альтернативних джерел; укладання і виконання договору з виробництва і постачання енергії; конкурентні відносини між виробниками енергії з альтернативних джерел, тощо. Також, законодавство щодо альтернативної енергетики представляє собою систему нормативно-правових актів різної юридичної сили, яка є складовою господарського законодавства, для якого притаманним є комплексність (змішаний характер від приватно-правових до публічно-правових засад) та специфічність норм. Саме господарсько-правове регулювання альтернативної енергетики належним чином забезпечує її існування, відновлення, стимулювання, підтримку та належне функціонування в умовах воєнної та повоєнної економіки. Господарське законодавство також є динамічним, тобто об'єктом постійних змін, уточнень та оновлень у зв'язку із соціально-економічними реаліями, тобто «удосконалення нормативно-правової бази та розуміння важливості розвитку альтернативної енергетики на загальнодержавному рівні зумовило зміни законодавчої бази у провідних країнах світу, яка стала рушійним поштовхом для розвитку відновлювальної енергетики як альтернативи традиційній» [8, с. 97].

Також процес виробництва (розподілу, продажу) альтернативних джерел енергії є різновидом господарювання, так, О. Кулик зазначає що «виробництва енергії з використанням альтернативних джерел як об'єкта стимулювання, а саме: це – господарська діяльність з генерування енергії з альтернативних джерел на електричну або теплову енергію на об'єктах альтернативної енергетики з метою реалізації енергії» [9, с. 5]. На думку інших саме «суспільні відносини в сфері альтернативної енергетиці виникають з приводу здійснення господарської діяльності в одному секторі економіки, розвиваються у взаємодії. Для них є характерним широке коло учасників – суб'єктів господарювання, споживачів, держави. Такі відносини демонструють предметне різноманіття (ознаки приналежності до предмету регулювання різних галузей права – господарського, екологічного, адміністративного, фінансового, земельного та інших галузей права). Будучи єдиними за економічною сутністю, вони одночасно зазнають впливу норм різної галузевої належності, поєднаних специфічною ціллю регулювання» [10, с. 13]. На нашу думку, можливо виокремити генерацію електричної, теплової та механічної

енергії з альтернативних джерел енергії як різновид господарської діяльності яка представляє собою процес вироблення, споживання, продажу енергії з відновлювальних джерел, зокрема: енергія сонячна, вітрова, геотермальна, гідротермальна, аеротермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів, та вторинні енергетичні ресурси, тощо та внести зазначене шляхом змін до ст. 1 Закону України «Про альтернативні джерела енергії».

У період воєнної економіки важки часи та стан нестабільності і загрози притаманні для всього національного господарства, але енергетика є ключовим життєво-важливим сектором, а тому її підтримка та належне функціонування повинно стати у пріоритеті сучасного нормативного регулювання. На переконання І. І. Григорєвської саме «енергетична стратегія України не передбачає стрімкого підвищення рівня енергоефективності української економіки, яка наразі є найбільш енергетично марнотратною в Європі – на одиницю валового внутрішнього продукту в нашій країні зараз витрачається в 3–4 рази більше енергії ніж в країнах – державах Європейського Союзу» [11, с. 13]. За твердженням Є. О. Платонові з ухваленням Закону України «Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства» від 15.12.2010 Україна взяла на себе зобов'язання здійснити імплементацію низки директив Європейського Союзу, серед яких Директива 2001/77/ЄС щодо сприяння використанню електроенергії, виробленої за допомогою відновлюваних джерел енергії, на внутрішньому ринку електроенергії [12, с. 253]. Спираючись на мету у 20% на 2020 рік, оновлена Директива щодо відновлюваної енергії 2018/2001/EU встановила нову обов'язкову ціль щодо відновлюваної енергії для ЄС на 2030 рік у розмірі щонайменше 32% із застереженням про можливий перегляд у бік збільшення до 2023 року. 18 травня 2022 року Комісія опублікувала план REPowerEU, який визначає відповідні заходи для швидкого зменшення залежності ЄС від російського викопного палива заздалегідь до 2030 року шляхом прискорення переходу на чисту енергію. План REPowerEU базується на трьох компонентах: енергозбереження, виробництво чистої енергії та диверсифікація енергопостачання ЄС. У межах розширення використання відновлюваних джерел енергії в електроенергетиці, промисловості, будівництві та транспорті Комісія пропонує збільшити ціль у директиві до 45% до 2030 року [13].

Об'єктною складовою альтернативної енергетики є відновлювальні (альтернативні) ресурси, які відносяться до нових або нетрадиційних. У літературі відновлювальні джерела енергії від-

носять до «предмета господарського правового регулювання, під якими запропоновано розуміти відтворювані біосферою невикопні джерела енергії, які забезпечують якомога дешевий та локальний спосіб отримання енергії, що гарантує енергетичну безпеку України» [14, с. 6]. На думку О. Рудої це «джерела, які існують або періодично виникаючих у довкіллі потоків енергії, речовини або процесів різної інтенсивності; енергія цих джерел існує у довкіллі та не є наслідком цілеспрямованої діяльності людини (за винятком біомаси)» [15, с. 23]. Також, слушною є думка про те, що «основною перевагою використання відновлюваних енергоресурсів є їх невичерпність та екологічна чистота, що сприяє поліпшенню екологічного стану і не призводить до зміни енергетичного балансу на планеті. При використанні відновлюваних джерел енергії відпадає необхідність у видобуванні, переробці, збагаченні та транспортуванні палива, знімається проблема утилізації або захоронення шкідливих відходів традиційних енергетичних виробництв» [16, с. 147]. Для об'єктивної характеристики альтернативної енергетики важливим є положення щодо «зеленого тарифу» як цінового її виразу, адже «зелений тариф по-суті своїй – це абсолютно адекватний у всіх країнах світу інструмент залучення інвестицій. Власне, з його прийняттям у 2009 році, в Україні зайшли великі інвестори, оскільки були впевнені у правилах гри та у готовності України слідувати прикладу усього світу і розвивати екологічно чисті джерела енергії. Більше того, розмір зеленого тарифу варіюється в залежності від виду генерації (вітрова, сонячна, біоенергетика тощо), потужності станції і дати її введення в експлуатацію» [17]. Тобто, саме «зелений» тариф альтернативної енергетики є важливим її ціновим чинником, який також можливо розглядати як засіб інвестиційної привабливості як для іноземних так й для вітчизняних інвесторів.

Суб'єктна складова також є важливим чинником самостійності альтернативної енергетики. На думку Д. Молдованова «суб'єкти у сфері альтернативної електроенергетики, що це – суб'єкти господарювання незалежно від їх відомчої належності та форми власності, які здійснюють господарську діяльність з генерації, передачі або споживання електроенергії, виробленої з альтернативних джерел енергії. суб'єктів у сфері альтернативної електроенергетики, що це – суб'єкти господарювання незалежно від їх відомчої належності та форми власності, які здійснюють господарську діяльність з генерації, передачі або споживання електроенергії, виробленої з альтернативних джерел енергії» [18, с. 257]. Також, у літературі пропонується визначити у законодавстві правовий статус нових зазначених суб'єктів, наприклад, «просьюмера як суб'єкта, що виробляє електрич-

ну енергію з альтернативних джерел (на генеруючих установках визначеної цим законом потужності) для власного споживання з можливістю реалізації надлишків згенерованої електроенергії на ринку електричної енергії. Обов'язковими умовами для набуття статусу таких суб'єктів запропоновано встановити: вироблення енергії з альтернативних джерел; дотримання максимально дозвільної потужності генеруючих установок; основна мета використання згенерованої енергії – задоволення власних потреб» [19, с. 222].

Висновки. Законодавство щодо альтернативної енергетики представляє собою систему нормативно-правових актів різної юридичної сили, яка є складовою господарського законодавства, для якого притаманним є комплексність (змішаний характер від приватно-правових до публічно-правових засад) та специфічність норм. Саме господарсько-правове регулювання альтернативної енергетики належним чином забезпечує її існування, відновлення, стимулювання, підтримку та належне функціонування в умовах воєнної та повоєнної економіки.

«Зелений» тариф альтернативної енергетики є важливим її ціновим чинником, базою оподаткування та джерелом прибутку, який також можливо розглядати як засіб інвестиційної привабливості як для іноземних так й для вітчизняних інвесторів.

Вважаємо за доцільно визначити у ст. 1 Закону України «Про альтернативні джерела енергії» поняття генерації електричної, теплової та механічної енергії з альтернативних джерел енергії як різновиду господарської діяльності яка представляє собою процес вироблення, споживання, продажу енергії з відновлювальних джерел на засадах конкурентоспроможності, вільного різноманіття, спрощеного порядку легалізації, зокрема: енергія сонячна, вітрова, геотермальна, гідротермальна, аеротермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів, та вторинні енергетичні ресурси, тощо.

Література

1. Міненерго: під час війни виведено з ладу 30% сонячної та понад 90% вітрової генерації. Фінанси та економіка. 15.06.2022 р. URL: <https://finbalance.com.ua/>
2. За підсумками 2021 року ДТЕК Донецькі електромережі під'єднав до мереж понад 700 просьюмерів. URL: <https://grids.dtek.com/media-center/press>
3. Кириленко І. Г., Дем'янчук В. В., Андрющенко Б. В. Формування ринку українського біопалива: передумови, перспективи, стратегія. *Економіка АПК*. 2010. № 4. С. 62–66.
4. Касич А.О., Литвиненко Я.О. Чинники розвитку альтернативної енергетики у сучасних умовах. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 12. С. 93–99.
5. Природоресурсне право України : навчальний посібник; за ред. І. І. Каракаша. К.: Ісина, 2005. 376 с.

6. Штода Д. О. Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері використання альтернативних джерел енергії : дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2023. 235 с.
7. Бодак О. Місце альтернативних джерел енергії в системі об'єктів екологічного права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 57–61.
8. Див. пос. 4.
9. Кулик О.І. Господарсько-правове забезпечення стимулювання виробництва енергії з використанням альтернативних джерел : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право. Донецький національний університет імені Василя Стуса, Міністерство освіти і науки України, Вінниця, 2019. 22 с. URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/>
10. Шендер Т. Ю. Правовідносини у сфері використання альтернативних (відновлювальних) джерел енергії. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 5. С. 40–46.
11. Григорецька І.І. Правове регулювання відновлювальної енергетики: європейський та український підходи. *Морська безпека та оборона*. 2023. № 1. С. 9–15.
12. Платонова Є.О. Етапи розвитку законодавства у сфері використання альтернативних джерел енергії в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 251–255. URL: <http://lsej.org.ua> (дата звернення: 20.07.2024).
13. Renewable energy targets. URL: <https://energy.ec.europa.eu>
14. Рибнікова Е. Ю. Господарсько-правове стимулювання використання відновлюваних джерел енергії в Україні: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2018. Видавництво «Юридична література». 23 с.
15. Руда О. Ефективність функціонування електроенергетичних підприємств на базі поновлювальних джерел енергії (на прикладі ВЕС у Карпатському регіоні) : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка підприємства і організація виробництва». Тернопіль, 2001. 205 с.
16. Гайдаєнко І. Альтернативна енергетика в Україні: стан та перспективи розвитку. *Наукові записки з української історії*. Збірник наукових статей. (34). 146–151.
17. Конеченков А. Як криза на ринку електроенергії прикривається зеленим тарифом? 12.04.2021 р. URL: <https://biz.nv.ua/>
18. Молдаванов Д. Суб'єкт електроенергетики у сфері альтернативної енергетики як об'єкт фінансового права. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 255-258.
19. Артеменко О.В., Ладиченко В.В., Улютіна О.А. Просьюмери як суб'єкти відносин у сфері альтернативної енергетики: окремі аспекти правового забезпечення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 220–223. URL: <http://lsej.org.ua> (дата звернення: 20.07.2024).